

Teràpia? Cultura?: Teatre

Ara que començo

No hi ha dubte que si les accions humanes es desenvolupessin amb el mateix dinamisme que el discurs la nostra societat i cultura es trobarien en un nivell d'evolució més gran.

Una referència, només una però molt important, respecte als grans desequilibris que patim a l'actualitat és el fet de restringir conceptes tan amplis com el teatre a situacions no ja d'exclusió social, sinó a la marginació que pateixen diferents grups de població, convenientment etiquetats i estigmatitzats per les seves diferències individuals.

Els professionals d'aquesta àrea de coneixement *donem en safata* el llenguatge excoent perquè la marginació sigui efectiva i, des de fa alguns anys, parlem de teatre social. Com si en algun moment no ho hagués estat.

El discurs esdevé inútil en les relacions humanes. Hem separat el nom de la imatge, la imatge del contingut i del significat... Les paraules del discurs també esdevenen inútils. Però avui parlarem un cop més de teatre, acceptant la càrrega que suposa parlar fora de l'acció. Només el respecte que sento per algunes poques publicacions serioses sobre aquests temes m'emociona per fer-ho.

El teatre és un instrument que encara permet generar actituds aprenent, experimentant. Ens permet trobar davant de persones *senceres* comprovant-nos els uns als altres, a nosaltres mateixos, en un sistema de comunicació natural i directe. Però caldrà tenir present que no tot el teatre és benèvol.

A través d'ell moltes vegades també s'exclou les minories: ètniques, lingüístiques, culturals..., sobretot quan parlem d'un teatre *star-system* on el protagonisme destacat només recau en un actor o actriu i la resta es veu relegat a papers inferiors que en la vida quotidiana signifiquen menys oportunitats, menys amics, barreres d'expressió no convencional...

Fa 10 anys el Festival de Teatre Banlieux L'Europe, celebrat a Estrasburg, va tenir el valor d'incloure al seu programa dirigit a grups marginats per la seva condició d'emigrants, de pobresa, de desarrelament social... la nostra petita companyia de teatre BCN Doble Cía., integrada per tot tipus de persones, tots actors. Em va sobtar que en aquell festival-congrés, fóssim

l'únic grup on participaven persones amb diferents tipus de discapacitat: física, sensorial, emocional... i això em va portar a confirmar molts pensaments anteriors. Qui podria imaginar-se a un magrebí en cadira de rodes a una patera? La persona discapacitada per a la nostra societat només és això, discapacitada; ni pobre ni rica, ni maca ni lletja, ni llesta ni maldestre, ni d'esquerres ni de dretes, ni simpàtica ni antipàtica, ni homosexual ni heterosexual... només discapacitada. Si pensen en la seva vida veiem que pot fer poques coses com les que fa la població *no discapacitada*. Quan fa teatre l'anomenem psicodrama o dramateràpia, si balla psicoballet, si realitza activitats d'educació física rehabilitació... a qualsevol activitat humana prou conceptualitzada hi afegim el sufix *teràpia* i, per art de màgia, construïm un món específic i l'apartem d'un altre món més gran que serveix a qui creu tenir salut per ocupar un esglaó de la jerarquia del poder que tant anhelem. Per això quan parlem de minusvàlids ho fem per remarcar la nostre vàlua, si parlem de subnormals per reafirmar la nostre normalitat (mediocritat?), si parlem de nens, no ho farem per titular-nos com a adults malgrat que molts nens siguin més madurs que nosaltres mateixos?

En un primer moment ens trobem amb la Reial Acadèmia de l'Exclusió i alhora amb una gran quantitat de prejudicis basats en el desconeixement personal i la no acceptació de la nostra realitat. Malgrat això, en sortir de l'Acadèmia trobem camins menys *reals*, més humils, de subsistència més pacífica, més agradable, potser més autèntics, almenys és el que alguns pensem d'aquests camins del teatre. El teatre, que suposa un procés d'aprenentatge, de creixement, també és un producte, un muntatge, un espectacle, un petit objecte col·lectiu que ens dóna força per reafirmar-nos, per comprometre'ns i fins i tot per exhibir-nos reclamant el dret a ser com som, d'enfrontar-nos si cal. El teatre ens proporciona la força necessària per pactar, per entendre'ns, per situar-nos en aquest difícil món que és la vida social.

El teatre ens proporciona la força necessària per situar-nos en aquest difícil món que és la vida social

Rebutgem el teatre medicament, el teatre caramel, i ens quedem només amb el teatre i amb el dret que tothom té de gaudir d'un mateix patrimoni. La gratuïtat molts cops justifica la ignorància, però allò autèntic no ha de ser real ni pràctic per força: el plaer mai és gratuït.

Una mica d'història. Matar el pare?

Malgrat que la National Association for Dramatherapy . acceptant la captació del teatre per la psicologia a les primeres dècades de segle a través de qui considera el pare del psicodrama J.L. Moreno, insisteix en l'originalitat de les tècniques de la teràpia de l'art i les situa als EEUU i a Anglaterra, i cita

els primers textos publicats Margaret Naumburg, fundadora del Wolden School a N.Y. És cert que als EEUU amb l'adopció (compra) de Moreno aconseguí endur-se d'Europa quelcom que va tenir un significat progressista dintre de les línies de treball freudià instal·lades al nostre continent. Però no hi ha la necessitat de matar ningú, i molt menys al pare, perquè els orígens són tants que no existeixen. Pertanyem a una cultura de pares i fills, i de molts fills creadors sense pares. Si fem un senzill seguiment dels moviments artístics fins arribar als últims *ismes* del teatre contemporani, hauríem de ser molt ignorants per no observar en qualsevol moment de la història de l'art el poder terapèutic que comporta i que li és consubstancial. Mentrestant, Actor's Studio amb la *revolució dramàtica* que va suposar E Stanislawski, duia a terme les seves primeres experiències a N. Y., i la pròpia cultura americana estava lluny dels propis orígens, del seu propi art, mentre nosaltres hem trobat, una interessant línia de treball a les fonts xamàniques dels seus pobles indígenes, encara amb reserves..

Artistes com Beuys, Pollock, Klein... són un clar exemple del que exposo i creen expectatives de desenvolupament amb un nou sentit de relació ciència-art, naturalisme, figurativisme, que ens porta a quelcom més bàsic, curació-creació: autocuració.

La nostra cultura, que per a bones o dolentes ha progressat tant en tants aspectes, s'estanca a les darreres dècades i no mostra cap renovació de caràcter artístic sinó petits canvis clínics o metodològics

Al nostre país, Catalunya, amb abundant experiència teatral durant els anys 70, vivim la intensitat del comerç, influenciat en bona part per l'actual política de subvencions. No obstant això, no molts professionals i pocs i humils grups de teatre, no han renunciat a fer del teatre una via de creació i no només de transmissió. Aquest és el cas de la BCN Doble Cía. de CREI-Sants, del qual estic obligat a parlar-ne.

CREI-Sants: Un model contextual i ecològic a través de l'Art i la Creativitat

CREI-Sants (Centre de Recursos i d'Investigació del barri de Sants) és un servei d'ajuda a persones amb diferents tipus de handicap organitzat i patrocinat per la Universitat de Barcelona, Divisió de Ciències de l'Educació, en conveni amb l'Associació no governamental Cova de l'Aire (Associació d'Investigació en Recursos Expressius). Malgrat que va néixer amb l'especialitat d'Educació Especial de la Universitat de Barcelona ara fa vint anys, no va ser fins el 1988 que la Junta de govern de la universitat va

aprovar els seus estatuts. L'Associació Cova de l'Aire es va constituir el 1991 per donar suport al projecte de CREI-Sants d'investigar sobre nous recursos expressius i artístic-creatius que afavoreixin la vida de les persones amb discapacitat, que previnguin qualsevol tipus d'exclusió i, en tot cas, facilitin una millor integració social en un clima de llibertat i consciència personal.

El model de CREI-Sants és contextual i ecològic, ja que a partir de la persona objecte de la petició d'ajuda es treballa al costat de la família, l'escola o el centre de treball, amb els futurs professionals de l'àmbit de la psicologia, pedagogia, professorat, treball social, arts i cultura en general; és a dir, coordinant tots els ambients on es desenvolupa la vida de la persona.

L'objectiu científic és coordinar la investigació i la docència, equilibrar la teoria i la pràctica, crear un pont entre la formació inicial i la permanent, aproximar el món científic a l'artístic i cultural, sempre considerant que la millor teràpia és l'educació i l'art un dels seus millors recursos educatius.

Les seves activitats es dirigeixen a un grup de 50 nens i nenes i uns adolescents i adults, organitzats en grups heterogenis *amb i sense discapacitat*, estan constituïdes, a més de per les conegudes teràpies de caràcter clínic, per un conjunt d'accions artístiques i creatives com formes de treball alternatiu-contemporani; música, dansa, volum, disseny i construcció (arts plàstiques), expressió corporal i ritme, logopèdia i teatre, dramatització, formació d'actors i tècniques de teatre...

Els productes d'aquestes activitats es canalitzen a través d'accions didàctico-socials i constitueixen un intent de comunicació social: exposicions de pintura, concerts, muntatges teatrals...

El 1990 les antigues activitats de teatre aconseguïen organitzar la Cia. de teatre BCN Doble, formada per nens, nenes i adults, pares i fills, amateurs i professionals. Tots, amb o sense handicap, en vies de professionalització, actuant als circuits ordinaris i participant a festivals internacionals de teatre com els d'Almagro, Avignon... Sens dubte és una de les activitats més reconeixement social ha aconseguit; són molts els països visitats i els premis rebuts fins ara.

Les seves tècniques s'inscriuen i s'inspiren en els moviments de l'art contemporani i en els ismes de vanguardia: body art, tatxisme, dripping, música minimal i producció sonora, dansa i accions pròpies del teatre de la improvisació i underground... però sempre amb una atenció global a la persona que permet desenvolupar de forma simultània les seves facultats intel·lectuals, motrius, sensorials i emocionals amb una perspectiva de creació.

***La millor
teràpia és
l'educació i
l'art un dels
seus millors
recursos
educatius***

Els nostres recursos humans, formats per un grup de 8 professionals de la universitat, 6 professors col·laboradors externs, un grup d'artistes voluntaris de reconegut prestigi públic, pintors, músics, ballarins, escriptors..., 20 alumnes en pràctiques dels últims cursos de formació professional de les àrees de la psicopedagogia, professorat, medicina, belles arts, escoles de teatre i dansa. Un nombrós grup de voluntaris, personal d'administració, serveis i manteniment. També disposem de recursos tecnològics, audiovisuals, informàtics i bibliogràfics.

Els àmbits de formació i línies d'investigació: psicopedagogia i professorat, tècnics i terapeutes en teràpia de l'art, dramateràpia i psicomotricitat (mediació terapèutica) a través del màster *Mediació Terapèutica Corporal*. Nombrosos cursos de postgrau, d'extensió universitària, convenis amb altres universitats, Erasmus i projectes. Dinamitzadors sociofamiliars i animació sociocultural.

Amés de dirigir-se a àmbits com la formació, les investigacions es centren en l'elaboració de tècniques concretes que, a partir de l'art i la creació permetin un més gran desenvolupament i la recerca de noves professions.

L'avaluació del projecte CREI-Sants és contínua, a través de l'observació sintetitzada, i compta amb tres tipus d'observadors: directe, en cabina i en vídeo (tercer observador), la qual cosa ens dona gran validesa i fiabilitat; anual, mitjançant un disseny específic de caràcter Qualitatiu i quantitatiu; i a través de tècniques d'investigació-acció i etnogràfiques, segons el context del model.

Com he comentat més amunt, el teatre ha estat una de les activitats fonamentals d'aquest projecte. El seu nom ens diu moltes coses.

La nostre Cia en companyia

Barcelona perquè és la nostra ciutat. Companyia perquè treballem, aprenem i viatgem junts. Doble perquè som dobles, perquè a més de les seves peculiaritats cadascú té la seva cadira, la seva virtut o dificultat específica.

Doble de dos, de doblatge, d'interpretació de l'altre, d'allò altre; doble com la figura que es reflecteix al mirall; doble d'u més u, d'ajuda. Doble com a suggeriment d'A. Artaud, doble com el paper arrugat que pot desplegar-se amb un petit impuls.

.

BCN Doble pren el nom del nostre primer muntatge *Barcelona Doble Dublín*, ciutat on vam tenir un gran èxit. La nostra companyia segueix fidel a la filosofia CREI-Sants.

Creem en conjunt a partir d'una idea i el procés i els assaigs modifiquen les nostres accions teatrals fins arribar a un resultat diferent en cada actuació, ja que per a nosaltres el teatre és experimentació i ens serveix com a avaluació de la resta d'activitats creatives o terapèutiques que duem a terme.

No és una companyia de minusvàlids ja que només treballem amb gent vàlida i intentem conjugar el llenguatge dels nens amb el dels adults.

D'alguna manera, el teatre, una de les més antigues activitats humanes, es confirma com una de les millors manifestacions per parlar de l'home i de la dona del nostre temps. En ell reconeixem la nostra capacitat per sobreviure, per viure sobre la vida, per entrar-ne i sortir-ne quan volem, i fins i tot la capacitat de *morir*, però sobre tot de representar, de projectar i d'autoestimar-nos.

El teatre assumeix a un ésser humà global des de diferents perspectives. A nivell individual reuneix en la seva acció dramàtica totes les funcions corporals que hem disgregat de la nostre pura essència: intel·ligència, emoció, percepció, sensació, pensament i moviment s'integren en un temps i un espai determinat.

Però el teatre també ens permet la funció *confusió* entre totes i cadascuna de les formes d'expressió. El llenguatge, el discurs, la parla, el moviment i el ritme corporal que configuren la coreografia; les arts plàstiques, arquitectura i enginyeria que dissenyen l'escenografia; la llum i el color, la luminotècnia, el so i la música, el vestuari i el maquillatge...

Però el nostre teatre, que va compartir les idees grotowskianes de la *pobresa*, no rebutja la possibilitat que s'incrementi l'expressió de l'actor, però, sobre l'expressió fonamental del seu propi cos i en un espai buit com assenyala Peter Brook. Cinema, fotografia, vídeo i altres tecnologies, ens afavoreixen per vehicular els nostres sentiments.

**El nostre
mètode intenta
construir un
teatre integra-
dor**

El nostre **mètode** intenta construir un teatre:

- Integrador, on hi participi gent de totes les edats, pares i fills, actors professionals i amateurs, persones amb diferents handicaps.
- Alliberador, que intenta dotar a la persona de la suficient seguretat d'actuació.

- Comunicador, mitjançant la provocació estètica i de la investigació de noves formes visuals a través d'allò sensitiu.
- Global, és un teatre pobre en el sentit grotowskià però que no rebutja cap recurs artístic per fer més perceptibles els missatges: escenografia, música, pintura, poesia, dansa i moviment, fotografia, cinema...
- Essencial, que busca aquelles idees d'argument que preocupen a amplis grups de la població i interpreta com les viu cada persona-actor en particular.
- Eclèctic, respecte a les diverses teories teatrals i escollint en cada moment la que es creu més convenient.
- Independent, sense lligar-se a cap ideologia, a la recerca del propi pensament. És anticlíníc i anti star-system..

El teatre ens ha permès dur a terme diferents investigacions sobre les persones amb discapacitat. La transformació dels espais de logopèdia, més enllà de l'instrumental, en espais de comunicació dramàtica; l'ús de la polaroid que dóna argument a la feina amb nens autistes molt greus, com va ser l'experiència de *Retrat Robot*; la utilització de l'art dramàtic en la construcció del currículum a través del que anomenem *seqüenciació cinematogràfica*... n'han estat algunes.

En aquests moments ens dediquem a la redacció d'un llibre que explica aquesta petita experiència. En ell intentarem reflectir algunes de les nostres preocupacions fonamentals i parlarem de la qüestió del temps de trànsit, el d'immersió, el de convenció, el de simbiosi simbòlica que va des de nosaltres fins al personatge, objecte, llum... que representem.

Hi ha un futur?

Sempre existeix el futur però no es pot entendre fora del present. Cada instant assumeix l'anterior i el posterior, però si parlem de futur en termes convencionals és perquè ens preocupa, i precisament ens preocupa per l'espai i la cultura present.

Quan diem que som dobles fem referència al doble esforç que estem obligats a fer.

Si treballem bé, no sempre ho fem, queda del tot dissolta la figura del discapacitat. Part del públic, sobre tot el que nosaltres potenciem com a *fans del teatre especial*, s'indigna en no trobar un handicap a escena: aquell handicap que necessitem per compadir-nos i alhora sentir-nos superiors. En canvi, si no aconseguim la plena integració dramàtica i es fa evident alguna

dificultat específica, apareix la frase que tant avorrim: *per ser minusvàlids no està malament*.

El nostre llenguatge és un contrast social, a voltes escandalós, difícil de resoldre davant d'una població que no sap somniar. La mateixa gent que no pregunta l'argument en un concert de música exigeix els per què de cada símbol, de cada pas, de cada moviment que fem... i mostra la inseguretat de l'anyell que s'ha allunyat del ramat.

I estem aquí, davant de l'espectador sovint amb por del *contagi*, ja que per a molts la discapacitat segueix significat envelliment, malaltia i mort. Encara som tan primitius que organitzem el nostre món màgic en base a la distància o la proximitat; només la distància i l'acció potser podran acabar amb tants prejudicis.

Per acabar voldria dir que no fem res que no es pugui fer, que no es pugui veure o escoltar, ho fem perquè volem, perquè ens agrada... Vosaltres aplaudiu o llenceu tomàquets perquè, malgrat tot, això nostre és simple i pur teatre.

Feliciano Castillo
Catedràtic d'Escola Universitària
Facultat de Formació del Professorat
Universitat de Barcelona

Bibliografia

- **Brook, P.** (1991) *Points de suspension*. Ed. Seuil. París.
- **Castillo, F.** (1983) *Expresión: Temas de estudio*. Ed. Universitat de Barcelona.
- **Castillo, F.** (1988) "CREI-Sants: Centro de Recursos Educativos y de Investigación del barrio de Sants. El niño maestro del maestro". A *El profesor de EGB ante el alumno con dificultades*, pàg. 74-97. Universidad de Las Palmas.
- **Castillo, F.** (1989) "CREI-Sants: un model multiintervent i contextual per a la formació de Mestres d'Educació Especial". A *Temps d'Educació*, 1, pàg. 183-196. Divisió de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona.
- **Castillo, F.** (1993) "CREI-Sants: Educació, art i teràpia". En *Temps d'Educació*, 10, pàg. 43-61. Divisió de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona.
- **Castillo, F.** (1998) "Vom klassischem zum zeitgenössischen theater vom theater der behinderten zum professionellen theater". A *Theater trotz & therapie*, pàg. 155-168. Ed. Aita-Iata. Lingen (Alemanya).
- **Gallo, G.** (1983) *La libertà è terapeutica?* Ed. Feltrinelli. Milà.
- **Grotowski, J.** (1987) *Hacia un teatro pobre*. Ed. Siglo XXI. Madrid.
- **Ruseil, M.** (1987) *The creative tree*. Ed. Gina Levete. Londres.

Teràpia? Cultura?: Teatre

¿Terapia? ¿Cultura?: Teatro

Una pequeña pero antigua experiencia de nuestro país CREI-Sants (Centro de Recursos Educativos y de Investigación del barrio de Sants) intenta a través del Arte y de la Creatividad ayudar al desarrollo de la persona y muy especialmente de la persona que por la causa que sea presenta algún tipo de discapacidad.

El teatro es, sin duda, el instrumento que ha servido y sirve mejor a nuestros objetivos. Presentar esta experiencia a través de la Cía. de teatro BCN Doble de CREI-Sants, exponer nuestras preocupaciones en relación a la comunicación con nuestro entorno, señalar nuestras líneas de investigación y realizar algunas reflexiones sobre teatro, teatro y comunicación, teatro y discapacidad es la pretensión, única, de estas páginas que esperamos nos sirvan de contacto con personas e instituciones que se dedican o están interesadas en el mismo objeto de estudio.

Therapy? Culture? Theatre

A project which is small but which has kept going through the years in our country at the CREI-Sants (Centre of Educational Resources and Research in the Barcelona district of Sants) intends to promote the development, through Art and Creativity, of persons and especially of persons with any degree of whatever disability.

Theatre has undoubtedly become the instrument that better serves our aims. To introduce this project through the CREI-Sants theatre company BCN Doble, to show our concerns related to communication with our milieu; to set out our research lines; and to state some reflections on theatre, theatre and communication, theatre and disability, are the only purposes of these pages, which we expect will serve us to contact people and institutions that either work on or are interested in the same subject of study.

Autor: Feliciano Castillo

Article: Teràpia? Cultura?: Teatre

Referència: Educació Social núm. 13 pp. 24 - 32

Adreça professional: Centre de Recursos Educatius
i d'Investigació de Sants.
Divisió de Ciències de l'educació
Universitat de Barcelona
Melcior de Palau, 140
08014 Barcelona
Tel. 93 403 57 61